

VEDEŽ
ČASOPIS
za šolsko mladost.

II. tečaj 1849. V četertik 9. velk. serpana. 6. list II. polovice.

Življenje. *)

(J. Uršičeva pesem.)

Popotvanje, bratje!
Je naše življenje,
Mož modrih od nekaj
Je to govorjenje;
Skoz ktere dežele
Pa pot nas peljá,
Naj pesmica moja
Na znanje vam dá.

Po travnikih perva
Nas pisanih pelje,
Marjetce, zlatice,
V stezice nam stelje;
Otroci brezskerbni
Po travci tekó,
V rumenkaste lasce
Cvetlice pletó.

Čez gole verhove
V četerti so pota,
Je merzlo, že v sercu
Ne greje gorkota;
Pa starčikam kmalo
Dežele je kraj! —
Tako je na zemlji
Le kratek naš raj!

Mladenčev, deklíčev
Je druga dežela;
Razlega se petje
Vesel'ga kardela;
Si delajo sanje
Od zlatih gradov;
Pa skušnje jim manjka,
Modrosti darov.

Po tretji hladno je,
Gré pot čez višave,
Se kri umirí, se
Razjásnijo glave;
Se trudijo z delam
Postavni možjé;
Sad truda berejo,
Za prihod skerbé.

*) V édež si je namenil, lepe, tudi mladosti primerjene pesmi razširjati. Zgorno kaj lično pesem, ki so ja zdajni Kannogoriški gospod fajmošter zložili, poje—kakor nam je znano—mladost že v več krajih. Toraj jo z veseljem tudi svojim bravcam podamo.

Blagoserčni mladeneč.

(Povest.)

Mladeneč cvetěčih lét pade morskim tolovajem v roke, ki ga v mesto Algir na Afrikansko v sužnost odtirajo. Ko je v tem revnim stanu kopernél in nekoliko časa jarem sužnosti nosil, se pergodi, de mu ura rešitve bije, de ga dober in milostiv gospod odkupi. Solzé hvaležnosti polijejo roko, ktera ga je milostno oprostila, in vesel se hoče urno v svojo domovino na Evropejsko podati. Pa sreča je opotóčna, in, kakor pregovor pravi, na razpotji sedi. Že dospě do morskiga brega, in ravno misli stopiti v barko, ktera bi ga bila starišem v naročje prepeljala, ko trop sužnih kristjanov vgleđa in med njimi — svojiga očeta. K njemu šine in se ga z vso gorečnostjo oklene. Veselja, de sta se nenadno snidila, se razsolzita. Pa ko oče nemile osode opomni, ktera tudi njegovi omahljivi starosti ni prizanesla, sin ostermí in ko ranjen junak nad razvalinami molčé stojí in sem ter tje misli. On, ki je sužnosti britkost že okusil, previdi, de bo teže let slabotni starčik kmalo onemogel. Ne obotavlja se, ampak iz vniljenja in čiste ljubezni do očeta sklene, mu težki jarem prevzeti. Serčno stopi pred tolovaje in se jim namesti očeta ponudi. Tolovaji, viditi berbkiga korenjaka, starčika brez ovinkov in brez pomislika oprosté. To prigodbo zvé Algirski glavár, in desi-ravno luč prave vere njegoviga serca ni obsivala; mu je bila vender ta otroška ljubezin tako v serce segla, de je velikodušno blagimu sinu in očetu svobodo podaril. Kdo bo popisal nju veselje, ko sta se zdaj, težavniga življenja rešena, obadva smela v svojo ljubo domačijo verniti!

... n.

Kako se sir dela.

Večjidel delajo sir iz kisliga mleka. Nar prej posnamejo smetano in jo spravijo. Mleko pa denejo v loncu v gorko peč. Čez nekoliko časa se vsede voda, ki je bila v mleku, na dno, mleko stopi na verh. Nato se

oboje skup v rešeto izlije in dobro z rokami ožmè in po rešetu razgerne, da se siratka, to je sírova voda odcedí. Potem sir osolé in s kimeľnam potresejo. Da ima podobó hlebčikov, iz njega kravajce naredé in jih v siti-ca, torilica ali skledice potisnejo.

Sir iz sladkiga mleka narediti, je potreba nekoliko siršča, ki se naredi, če se mladiga teleta želodec (to je, četerti želodec *) ali mlečnik) razreže, in vse iz njega vzame, dobro z želodcam vred opére, in nazaj za-nj spravi, práv osolí in — lahko na dimu — posuší. Če se taciga nekoliko odreže, v vodi ali mleku razmoči, in potem nekoliko take mokrote v za prav toplo mleko vlije, se bo vsíriló ali vsedlo. V tacih rečéh mora pa človek dobro vado imeti; zakaj, če se preveč siršča vlije, postane sir prejederčast in se prav ne sprime; če pa premalo, je premlečen. Gostimu in mastnimu mleku gré nekoliko več, posnetimu in pustimu nekoliko menj širšča priliti. Ko se je sir vsedel, ga spravljajo z rokami v kepo, ga denéjo v kako posodo, iztisnejo siratko iz njega i. t. d.

Sire delajo iz kravjiga, ovčjiga ali kozjiga mléka, pa tudi iz pomešaniga; od taciga pravijo, de je nar bolji. De so iz posnetiga mléka siri pusti, iz neposnetiga pa mastni, je lahko razumeti; v mnozih krajih mu še clo smétane dokladajo, ga bolj mastniga narediti. Nekteri siri, za práv slani, se dajo dolgo obderžati, druge baže pa jih je treba popred pojesti. V sirarijah gré — kar ni povsod navadno — za snažnost posebno poskerbeti, in na vse s tanjko pazljivostjo gledati. Nar slavniši in dražji sir v našim cesarstvu delajo Milanezi iz kravjiga mléka, in vzamejo za-nj, po spričevanji gosp. Burgerja, c. k. dvorniga posvetovavca, na léto okoli milijona goldinarjev srebrá. Gosp. Burger pravijo, de bi se tak sir lahko tudi drugej narejal, ko bi se za pašo in rejo krav enakó skerbelo kot na Milanskim.

*) Živali, ktere prevžívajo, kakor: vol, krava, tele, ovca, jela n, koza i. t. d. imajo čveterin želodec, ali vamp s štirimí predali.

Po vsaki kisli reči bi se mléko vsedlo; tù bi se pa vtegnilo tudi kaj skute (Zieger) vmes vستي; torej je nar boljši mléko s sirščem zasiriti, de se iz njega sam sir brez skute odloči, sicer bi ne bil sir takó dober, pa bi se tudi takó ne sprijel. Zelenkasta siratka pa, ki je od sira ostala, se na ognji zavrè, kaj malo kisliga va - njo vlije, in berž se začne skuta v podobi belih oblačičev ali cunjic iz nje odločvati, in na dno lesti. Tako vlijejo v kak sošit pertiček, de se v njem skuta sprime in čista žura odteče. Skuta je posebno bela in sladka; ako je v stanih berž sladke ne prodajo, jo osolijo; taka je pa zlo pusta, in jo prodajajo po nižji ceni od sira. Skuta se da v želodcu lože kakor sir prekuhati. Mlado kravje mléko da v prvih 24 urah polovico sira in polovico skute, čez štiri dni kasneje pa postane še le navedno mléko.

Nar veči razložik med mléki pride od primére sira in skute v njih. Kravje, ovčje in kozje mléko da v priméri več sira in menj skute; oslovsko, kobilje in materno pa v priméri več skute in menj sira; torej se mende dajo poslednje v želodcu raji prekuhati. Če je dalo kravje ali ovčje mléko 100 lotov sira, bo dalo 17 do 19 lotov skute.

Nepokorna Jérica.

(Povést.)

Jerica je iméla posebno veselje do ptičev. Vedno je mater prosila in naganjala, de bi ji eniga lepiga ptička pri ptičarji kupili. Bom že vidila, če boš pridna in bogljiva, pravijo mati, ti že znam kaj kupiti. Jerica prav vesela, vse lepo obljudi. — Nekiga dne pride Jerica iz šole. Mati jo v izbo k sebi pokličejo rekoč: Zdaj grem malo po opravilih iz doma, pa kmalo nazaj pridem. Tukaj na mizi leži tale škatlica, po nobeni ceni mi jo nesmeš odpreti, še dotakniti se je vari. Če me boš vbogala, kadar domu pridem, ti hočem veliko veselje narediti. Jerica zopet obljudi vbogati, in mati gredo. —

Pa komaj so mati dobro na dvorišu, ima Jerica že škatlico v rokah. Oh, tako je lohna, na pokrovcu so pa

luknjíce, pravi sama pri sebi, kaj, kaj bi vender notri bilo? Mati ne bodo nič vedili, če jo odprem, pravi, in prizdigne pokrovčik, in lej! — lep, rumen kanarček zletí žvergolé po izbi! — Hitro hoče Jerica ptička vjeti in v škatlico skriti, de bi mati ne vedili, pa ptiček se ne da več vjeti. Ko vsa prepehana in rudeča za ptičkam leta in ga lovi, odprejo mati vrata. Oj ti nepokorni otrok! zavpijejo, kako si moje besede vbogala! Lepiga ptička sim ti v dar namenila, pa skusiti sim te popred hotla, če boš svojí obljubi zvesta, in če ga boš tako zaslužila. Pa vse ni nič pomagalo; nisi vbogala, ptička si spustila. — Zdaj pa hočem ptička zopet ptičarju nazaj poslati, tebi pa nič dati. — Jerica joka in prosi. Vse je prepozno, ptička ni dobila. Tako se godi nepokornežem. *A. Praprotnik.*

Zmikavti v velikih mestih. I

Prideš v kako veliko mesto, se skerbno varuj, da te kakšen zmikavt v parklje nedobi. Preden se zaveš, bo šla mošnja z denarji ura, ali ruta iz žepa rakam žvižgat. Posebno v gnječi je nevarno, kjer taki premedenci ljudi nalaš sem in tje pahajo, da ne čutijo, ko jim kateri kaj zmakne. Nar varniše je tedaj v gnječi roko pri denarjih imeti; zakaj če si hudobnež ne more drugači pomagati, ti hlače ali sukno prereže in kaj zmakne. Čisto nič ne boš čutil. Še v cerkvi se boj, ne le zmikavtov, ampak tudi zmikavtelj. Kaj nevarno je denarje na strani v tako imenovanih rekelcih, kamižolah ali pruštovih nositi. Še bolj nevarno pa je, jih v sukni zadeji meti. Opašnjik *) z denarji oberni tako, da boš imel denarje pred očmi, ne za herb-tam. Prereže ti ga — pa si revež. Nar varneje je še denar v hlačnih žepih hraniti, tode ne brez vse skerbi.

Ne pečaj se s ptujcam, ki ga nisi nikdar vidil, pa se tvojiga nekdajniga znanca ali prijatla hlini. Negove roke naj ti bojo pa le mar, sicer se bojo kmalo s tvojo mošnjo

*) Pajgetelj je skovana iz nemške „Bauchgürtel“. Opašnjik pa je domače korenine in belim Krajncam in okoli Ribnice navadna.

i. t. d. soznanile. Mislil boš, da je nar večji gospod, nar imenitniši gospa, pa sta zmikavt in zmikavtlja.

Jaka pride prvič v Terst in se po lepih hišah ozira. Srebern ključek mu na sreberni verižici od ure iz žepa visi. Stopi k njemu neznan gospod: „Prijatelj! nikar se tukaj tako brez skerbi ne ozirajte. Tukaj je neznano dosti hudobnih ljudi — ena, dve, tri — in ure v žepu ni.“ Jaka: „O ne skerbite; mene ne prekane nihče.“ „Ne zamerite, sim vas hotel le prijazno posvariti, ker se mi je zdelo, da ste prvič v Terstu“ — pravi neznan gospod, in gresta vsak sebi.

Čez kake pol ure nato hoče Jaka na žeparico pogledati, ob kolikih de je. Ali zastonj je iše po žepu. Po glavi se praska, rekoč: „Zdaj pa brez ure vem, da je ob nobenajstih.“

In kaj mislite, kdo mu je bil žeparico zmaknil. Ravno tisti gospod zmikavt, ki ga je svaril. Ko je rekel: ena, dve, tri — smuk — ure res več v Jakatovim žepu bilo ni.

Pomoč v strupni nevarnosti.

1) Čutiš, da si kaj strupniga zavžil, če te namreč v želodci peče, močna žeja, ter se ti hoče bljuvati (kozlati), te terga po udih, se ti tamni in po glavi blodi; brez zamude po zdravnika pošlji.

2) Pij prav veliko mlačne vode, tudi ene žlice olja, da strup izplava, se vzdigne in želodec izprazne. Ako še noče vzdigniti, pero v olje pomoči in gerlo znotraj požegetaj.

3) Nalij skledico z vodo, vbij na vodo prav veliko beljaka iz jajc, in pij, kolikor moreš, de želodec strup izmeče. Nato poblodi vriska z vodo, s sladkorjem ali z medam in pij.

4) Ako strup bolnika omoti, ga je nar boljše s slano vodo zalivati, dokler zdravnik ne pride.

Kako se morajo peške sejati?

Peške se morajo redko sejati. Na en seženj ali kľaf-tro zemlje je dosti 600 zern. Po tem se peške prav plit-vo, komej en palec globoko z grabljami ali z matiko v zemljo zagrebejo. Ali pa, kar je boljši, se z drugo perstjo potresejo in pokrijejo. Košice pa se morajo saditi, ne sejati, in pa na posebno gredico. Hruševe in jabelčne peške se ne smejo zmešane sejati, ker jabelka navadno na pol hitreje rastejo kakor hruške, zato bi jih zatopile in zamorile. Peške in košice vsaciga plemena se morajo po-sebej sejati ali pa saditi, de se drevesica ločijo, in med seboj v rasti ne branijo. (Krajnski vertnar.)

P o p i r .

Nekdaj so rabili bukove deščice, ali liste, ali pa tudi drevesno kožo, posebno egiptovskiga drevesica, ki se mu je „papyrus“ reklo *). Ždaj je popir v navadi, ki ga popírar v popirnici iz starih cunj in cáp dela, ktere v sok raz-tolče, ki ga v sito zajema, v polah razloži, in na sapo obesi, de se posuše. Štiri ali pet in dvajset jih je ene bukve, dvajset bukev en sklad, in deset skladov eno bré-me. Kar moré dolgo terpeti, se na obdelano kožo ali per-gamén **) piše.

Lesica in kozel.

(Basen.)

Lesica in kozel gresta žejna v vodnjak pit. Ko se napijeta, pravi kozel, se oziraje: „Kaj bo pa zdaj? kako bova iz tega vodnjaka izšla?“ — „E, kaj te to skerbi? Ne beli si glave!“ odgovori lesica. „Samo ti mene po-

*) Iz besede „papyrus“ je tedaj nemška „Papier“ in naša „popir“. Slovenci v ptujih besedah radi o namesto a izgovorejo, p: graf namesto g:raf. Sta v ptuji besedi dva a, spremenijo v o brezglasniga, p: oltár, tobák na-mesto altár, tabák. Vender pišejo tudi altar, tabak i t d.

**) Pergamén (Pergament) ima ime po nekdajnim mestu „pergamus“ na Trojanskim, kjer so ga znašli. Nespametno bi bilo za reči, ki so po kakim lastnim imenu keráene, čist slovenske kovati.

slušaj, pa se ne boj! Vstopi se po koncu, nasloni se s sprednjima nogama na zid, zgni glavo in nakloni rogove.“ — Kozel, k vsimu pripravljen, storí, kar se mu reče. Lesica mu zdaj ha herbet skoči, se poprime za rogove in skoči na polje, in škakaje okoli vodnjaka se počne hohotati. In čim bolj kozel mekeče in jo z goljufivko pita, tim bolj se mu ona posmehuje, rokoč: „Moj kozel! da imaš toliko mozga v glavi, kolikor brade, bi ne bil šel nikakor v vodnjak, predin bi bil dobro premislil, kako boš iz njega prišel.

Tā basen uči: Ne počenjaj nčesar, predin dobro ne razsodiš, kakšin bo nasledek.

Zlate resnice.

(Iz Drobtinic.)

Lastna škoda ga zuči; — Komur dopovedat' ni.

Kdor z lepim navkam norce brije; Šam sebi vrat zavije.

Huda za ubogiga, ki nič ne zna, njemu se h kruhu priti ne da.

Naj pridnejši dete na sveti le je — ki ljubi Boga ino pa starise.

Mladine nar lepši lepota je ta: Nedolžnost, ponižnost, pa zlahtnost serca.

Smešnica.

Na lesenim mostu nekiga mestica je stal kmet in pil tobak. Kar pride mestni čuvaj, in ga prav z modrim obrazom posvari: Mož! če hočete tukaj tobak piti, dimko iz ust, ali pa z mosta vstran.

Nenavadne besede v tim listu.

Dimka (iz Českiga) namesto † fajfa. — *Milanezi*, prebivavci velikiga mesta Milana (Mailand) na Laškim. — *Sladkor*, namesto † euker. — *Zéparica* pravijo na Notrajnskím žepni uri (Taschenuhr).

Popravek. Na prvi strani zadnjiga lista pod znamnjem *) je besedica „se“ preveč; sicer bi se moglo glasiti „ponavljate“ namesto „ponavljajo.“